
Herinneringen aan Nieuw Links

Hans Kombrink

Inleiding

Ik raakte bij Nieuw Links betrokken doordat ik in september 1966 op straat werd aangesproken door Hans van den Doel. Om precies te zijn op de Nieuwezijds Voorburgwal in Amsterdam, net voor het instituut voor politicologie waar hij wetenschappelijk medewerker was en ik colleges volgde. Hij vroeg mij of ik een manifest onder de titel *Tien over rood* wilde ondertekenen als sympathisant. Dat wilde ik wel. Het feit dat je het niet met alle punten even eens hoefde te zijn (en dat was ik ook niet) maakte dat wat gemakkelijker.

Ik was op dat moment student politieke en sociale wetenschappen, en wel sinds 1964. Ik ben geboren en getogen in Steenwijk en werd daar ook politiek actief. Op de radio hoorde ik de aankondiging van een conferentie in Groningen over grondpolitiek. Er zou daar gesproken worden door onder meer de oude Hein Vos, PvdA-leider Anne Vondeling en Kees de Galan, die toen directeur was van de Wiardi Beckman Stichting (WBS), het wetenschappelijk bureau van de PvdA. Ik informeerde met de steun van mijn moeder of er andere personen uit Steenwijk waren die daarnaartoe gingen, en jawel: ik kon meerijden met een lokale rijschoolhouder. Op de terugweg hebben we de afdeling Steenwijk van de Federatie van Jongerengroepen (FJG) in de PvdA opgericht. Even later raakte ik betrokken bij de oprichting van een jeugdgemeenteraad, waarvan de burgemeester voorzitter was en ik de FJG ging vertegenwoordigen als fractievoorzitter. We probeerden het beter te doen dan de echte gemeenteraad.

We gaven een blaadje uit, *De Jonge Socialist*, waarvan ik een flink deel van de inhoud vulde. Daarvoor nam ik ook interviews af, bijvoorbeeld met leden van de Tweede Kamerfractie van de PvdA. Ook toen ik al in Amsterdam studeerde, bleef ik de eerste paar jaar in Steenwijk actief. De landelijk jongerensecretaris van de PvdA nam in 1965 het initiatief tot een maandelijks bijeenkomst van hoofdredacteurs op zaterdagmiddag thuis in Bussum bij Ko

Suurhoff, in de jaren vijftig minister van Sociale Zaken en later in het kabinet-Cals minister van Verkeer en Waterstaat. Hij praatte ons bij over landelijke politieke ontwikkelingen.

Nog saillant was dat ik al in 1964 was benaderd om lid te worden van de partijraad van de PvdA. Ik werd door de jongerensecretaris van de partij gevraagd om een van de vijf kwaliteitszetels van de FJG in de partijraad te bezetten. De eerste vergadering die ik daarvan bijwoonde was in september van dat jaar, toen ik net in Amsterdam aangekomen was. Ik voerde gelijk het woord. Ed van Thijn, in die tijd lid van de gemeenteraad van Amsterdam, zei me na afloop dat ik prima gesproken had, maar dat het de volgende keer wel wat korter zou kunnen. Pikant genoeg was ik nog geen lid van de PvdA, want dat kon pas wanneer je 18 jaar was en dat werd ik in november. Ik hoorde later dat mijn vroegere hoofdonderwijzer en afdelingsvoorzitter van de PvdA in Steenwijk nog een protest bij secretaris-penningmeester Eibert Meester heeft ingediend voor het feit dat ik lid van de partijraad had kunnen worden.

Ook in Amsterdam werd ik uiteraard in de FJG actief, net als bijvoorbeeld Relus ter Beek uit Coevorden, die actie had gevoerd bij het Van Heutsz-monument aldaar en betrokken was bij *De Rooie Drentse Courant*. Ik werd eerst lid en later voorzitter van de afdeling Amsterdam van de FJG en lid van het hoofdbestuur. Ook vertegenwoordigde ik de FJG in het bestuur van de federatie Amsterdam van de PvdA, zoals Liesbeth den Uyl dat deed voor de vrouwenorganisatie. Gelukkig kon je toen wat langer over je studie doen dan tegenwoordig, maar ik slaagde er toch in na krap vier jaar mijn kandidaatsexamen te halen. Het was overigens niet zo dat alle FJG'ers ook betrokken waren bij Nieuw Links. In algemene zin hadden jongeren vaak wel interesse in de vernieuwingsbeweging, maar er waren behoorlijk wat FJG'ers die niet actief waren in Nieuw Links.

Ik maakte geen deel uit van de zogeheten kerngroep. Er ontstond wel gaandeweg een liaison. Vanuit de FJG nam ik het initiatief tot de oprichting van politiek café Pieterspoort, in dezelfde tijd dat Hans Gruijters begon met het politiek café C'66. Na onderhandelingen met de gemeente konden we eind 1966 een ruimte huren in de Sint Pieterspoortsteeg in hartje Amsterdam. We kregen een horecaverunning en organiseerden daar meerdere keren per week een debat. De onderwerpen ontleenden we aan de politieke actualiteit. Het kon gaan over buitenlandse politiek, bijvoorbeeld de oorlog in Vietnam, maar ook over binnenlandse thema's. Voor de forumdiscussies nodigden we behalve personen uit de kring van Nieuw Links ook vaak Kamerleden uit.

Regelmatig kwamen ook redacteuren langs van het aan de Raamgracht gevestigde *Vrij Nederland*, zoals Martin van Amerongen, Joop van Tijn en Jan Rogier. Het politiek café bestond enkele jaren, tot ongeveer 1970.

We zagen vanuit de FJG dat de verhouding tussen Nieuw Links en vakbeweging behoorlijk stroef was. De pleidooien van Van den Doel voor geleide loonpolitiek vielen bij het Nederlands Verbond van Vakverenigingen (NVV) niet in goede aarde. Ook had Nieuw Links radicalere opvattingen over medezeggenschap van arbeiders dan de vakbeweging. Het was naast deze inhoudelijke verschillen ook een mentaliteitskwestie. Een aantal vakbondsbestuurders, zoals voormalig NVV-voorzitter Dirk Roemers, behoorde tot de gevestigde orde van de PvdA en was weinig gecharmeerd van Nieuw Links. Om die verhouding te verbeteren, organiseerden we ook informele gesprekken tussen leden van het hoofdbestuur van het NVV en personen uit de kring van Nieuw Links. Als schakel functioneerde daarbij Herman Hugenholtz, juridisch adviseur bij het NVV maar ook partner van Irene Vorrink en zelf sympathisant van Nieuw Links.

Ik was natuurlijk ook actief in mijn partijafdeling, Amsterdam-Kinkerbuurt. Verder nam ik deel aan lokale bijeenkomsten van Nieuw Links, met mensen als Jaap van den Bergh, Karel Nagel, Wim Polak en Jaap van de Woord. Daar werden bijvoorbeeld Amsterdamse PvdA-vergaderingen voorbereid.

Na een tijdje kon ik mijn intrek nemen in het souterrain van een pand aan de Vondelstraat, waar ook de Voedings- en Genotmiddelenbond van het NVV was gevestigd. Daar leerde ik op de stoep Jan Schaefer kennen, die als banketbakker lid van die vakbond was. Gaandeweg werd hij bij Nieuw Links betrokken. Handig was dat het secretariaat van de PvdA om de hoek in de Tesselschadestraat zat, zodat ik daar gemakkelijk kon binnenlopen. Nadat Nieuw-Linkers in het partijbestuur waren gekozen, werd na afloop van partijbestuursvergaderingen vaak in een naburig café op de Overtoom stoom afgeblazen en besproken hoe het verder moest. Ik heb me daar menigmaal aan het eind van de avond gemeld.

De oprichting van Nieuw Links

Nieuw Links kreeg vorm in het najaar van 1966. Ik was daar niet direct bij betrokken. Het ontstaan van Nieuw Links kan niet los worden gezien van het bredere politiek-maatschappelijke klimaat. In de Verenigde Staten was

er een buitenparlementaire *New Left* beweging ontstaan. Het karakter daarvan verschilde uiteraard van de pogingen van Nieuw Links om tot vernieuwingen binnen het Nederlandse politieke bestel te komen. De wens om maatschappelijke verandering te bewerkstelligen en te protesteren tegen onrecht, zoals de oorlog in Vietnam, was niettemin in hoge mate dezelfde. In 1965 begon Provo met zijn ludieke activiteiten bij het Lieverdje op het Spui, waarmee het gezag geen raad wist. 1966 was het jaar van het controversiële huwelijk van prinses Beatrix met Claus von Amsberg. Dat jaar werd ook D'66 opgericht. Niet lang daarna traden christen-radicalen binnen de Katholieke Volkspartij (KVP) naar buiten. Kort samengevat klonk er enerzijds een roep om democratisering, zowel van de politieke instituties als van maatschappelijke organisaties, en ontstond er anderzijds een internationale protestbeweging tegen de door de Koude Oorlog getekende verhoudingen, vooral tegen de Vietnamoorlog.

In de befaamde 'Nacht van Schmelzer', van 13 op 14 oktober 1966, kwam er een einde aan het kabinet-Cals-Vondeling. De PvdA was in 1965 toegetreten tot dit kabinet, samen met KVP en Anti-Revolutionaire Partij (ARP), zonder dat er na de val van de voorgaande centrumrechtse regeringscoalitie verkiezingen waren gehouden. De KVP wees al snel het financieel-economisch beleid van het nieuwe kabinet af en wilde een strikter begrotingsbeleid. Premier Jo Cals vatte dat op als een motie van wantrouwen. Er leefde al langer onvrede over de traditionele coalitiepolitiek, waarin de tegenstellingen tussen partijen te veel vervaagden. Nu ontstond binnen de PvdA, ook buiten de kring van Nieuw Links, grote boosheid over de onbetrouwbaarheid van de KVP. Dit ging gepaard met een grote behoefte de eigen identiteit scherper te benadrukken. Ook een reeks van voor de PvdA slechte verkiezingsresultaten leidde tot discussie.¹

Het leiderschap van de PvdA was daarnaast in het geding geraakt. We keken allemaal hoe de politici van de PvdA, na jaren oppositie, vanaf 1965 het deden terwijl ze in het kabinet-Cals-Vondeling in de minderheid waren. Vondelings voorstel als minister van Financiën (onder druk van zijn KVP-staatssecretaris Wiel Hoefnagels) om een belasting op schoenreparaties en textiel in te voeren, keurde ik scherp af. Ik was er ook getuige van hoe hij in een openbare discussie in een café aan het Rembrandtplein een kritische uitlating deed over CAO-eisen van bouwvakkers, die niet lekker viel. Joop den Uyl werd in september in zijn plaats tot politiek leider gekozen, nadat een voorstel om met meerdere lijsttrekkers de verkiezingen in te gaan was afgewezen. Dat was nog voor de publicatie van *Tien over rood* en de val van het kabinet.²

Ik was niet enthousiast over de keuze voor Den Uyl, want hij stond bij ons jongeren niet te boek als een progressief type. Hij had als wethouder van Amsterdam van 1962 tot 1965 meegewerkt aan plannen voor grootscheepse ingrepen in het stedelijk weefsel van de hoofdstad en was voor de komst van petrochemische bedrijven als Mobil Oil. Ik had daartegen nog geprotesteerd. Dat beeld overheerste de waardering voor het rapport *Om de kwaliteit van het bestaan* uit 1963, dat hij als directeur van de wbs had geschreven. Den Uyl was naar mijn smaak te exclusief gericht op economische thema's, veel meer dan Vondeling bijvoorbeeld. Mijn kijk op Den Uyl zou later trouwens behoorlijk veranderen. Het beeld dat ik midden jaren zestig had van de PvdA werd sterk bepaald door de leidende personen. In hun opvattingen klonken onvoldoende de zorgen door die jongeren zoals ik hadden over de oorlog in Vietnam en het pro-Amerikaanse Koude Oorlogsdenken.

De actiepunten

In deze tijd verscheen *Tien over rood*, waarmee Nieuw Links zijn visitekaartje afgaf. In de brochure werden tien kenmerkende punten van Nieuw Links opgesomd. De achterliggende gedachte van de actiepunten, die via het boekje de partij in werden gezonden, was dat alle mensen aan het maatschappelijk verkeer moeten kunnen deelnemen met gelijke informatie en zeggenschap, met gelijke ontwikkelingskansen en met gelijke mogelijkheden om met succes te streven naar het verwerven van een bepaald inkomen en vermogen.

Ik licht een paar van de tien punten eruit. Het belang dat werd toegekend aan de versterking van steun aan de derde wereld was evident. Niet voor niets was het eerste punt van *Tien over rood* dat de PvdA niet aan een regering zou deelnemen tenzij vast zou staan dat de ontwikkelingshulp in 1970 twee procent van het nationaal inkomen bedroeg. De periode waarin koloniën zelfstandig waren geworden, lag toen nog maar kort achter ons. Er leefde een sterk gevoel van verantwoordelijkheid dat zij zich moesten kunnen ontwikkelen tot economisch onafhankelijke landen, bevrijd van oude knellende banden. Ook binnen de kerken speelde deze discussie sterk. Er werden ook concrete acties gevoerd tegen de scheve internationale economische verhoudingen. Westerse landen beschermden hun eigen economie door hoge invoerrechten. Zelf steunde ik met de FJG bijvoorbeeld actief de rietsuikeractie, die erop gericht was dat product in de Nederlandse winkels in de schappen te krijgen.

Een ander punt was dat Nederland uit de NAVO behoorde te treden wanneer Spanje lid van de NAVO werd of Portugal bij de herziening van het NAVO-verdrag als lid bleef gehandhaafd. En na de staatsgreep in Griekenland in 1967 werd al snel ook het lidmaatschap van dit land omstreden. Het zou tot felle discussies binnen de PvdA leiden. Voor mij had het ook met persoonlijk gedrag te maken: je ging naar die landen niet met vakantie. Toen in 1974 de Anjerrevolutie in Portugal was uitgebroken en er een einde kwam aan de dictatuur van Salazar, gingen André van der Louw en Ter Beek met vakantie naar de Algarve, met het vliegtuig. Dat kon toen voor het eerst. Ik wilde met mijn vrouw met de auto ook naar Portugal, maar stond voor de gewetensvraag of ik wel door Spanje kon rijden. Daar was de dictator Franco immers nog aan de macht. Het compromis dat ik met mezelf sloot, was dat dit mocht wanneer ik in één dag zonder overnachten vanuit Frankrijk Portugal wist te bereiken, en omgekeerd.

Het punt waarover ik binnen Nieuw Links de minste discussie heb gehoord ging over de wenselijkheid dat Nederland een republiek zou worden zodra de regering van koningin Juliana eindigde. Het drukte de principiële behoefte uit aan democratisering en het afleggen van verantwoording over de uitoefening van macht, maar tegelijk werd door de meeste Nieuw-Linkers het praktische belang niet zo groot en het risico van contraproductiviteit juist vrij serieus geacht. Bedacht moet worden dat in 1966 het huwelijk van Beatrix met Claus niet ongemerkt werd afgesloten.

Bij het medeondertekenen van *Tien over rood* heb ik mij niet zozeer laten leiden door de instemming met de precieze formulering van elk van de actiepunten, alswel door de achterliggende gezindheid. De PvdA moest duidelijker laten zien waar ze voor stond door de inhoudelijke doelstellingen aan te scherpen, zich in de internationale verhoudingen los te maken van de steun aan machten die gericht waren op onderdrukking en uitbuiting, en een fundamentele democratisering na te streven. Of zoals Van der Louw het eens verwoordde: door verzet tegen de eeuwige theorie van de haalbaarheid.

Politiek handwerk

De eerste openbare Nieuw Links-bijeenkomst vond begin januari 1967 plaats, net voor het verkiezingscongres van de PvdA. Er zou een hele serie volgen. De belangstelling vanuit de partij was groot, de samenstelling van de bijeenkomsten divers. Er doken oudere leden op die in het verleden in de par-

tij teleurgesteld waren geraakt, bijvoorbeeld vanwege de Indonesië-politiek; of die een flinke marxistische scholing bleken te hebben gehad. Er waren ook veel jongeren en personen die in de zogeheten creatieve beroepen werkzaam waren. Enerzijds werd de sfeer op die bijeenkomsten bepaald door heftig debat tussen al die verschillende types die daar rondliepen, ook marxisten zoals Theo van Tijn en Leo Klatser. Anderzijds was er ook veel vrolijkheid en humor. Met name Van der Louw speelde daarin een positieve rol. Hij wist vaak de juiste toon te vinden om de boel van een vrolijke noot te voorzien. Er werden mooie, open discussies gevoerd. Iedereen kreeg de ruimte om te zeggen wat er op zijn hart lag en iedereen kon worden bestreden.

Bij de beoordeling van het functioneren van Nieuw Links is van belang dat het altijd een vernieuwingsbeweging binnen de PvdA heeft willen zijn, zonder een partij in de partij te worden. Vanuit de kerngroep werd benadrukt dat het doel was de aanwezigen op vergaderingen tot 'horizontale communicatie' in staat te stellen – dat wilde zeggen: uitwisseling van opvattingen en afstemming van acties, zonder dat er besluiten werden genomen. De bijeenkomsten waren openbaar. De ruimte voor onderlinge discussie moest ook tot botsingen kunnen leiden. Die lijn is altijd vastgehouden. Dat leidde in 1967 tot het scheiden der wegen met Arie van der Zwan, die zich op bijeenkomsten en in de media denigrerend had uitgelaten over de partijleiding. Er was zelfs even sprake van dat hij daarom geroeyeerd zou worden als PvdA-lid, maar dat ging niet door. Hij heeft niet veel later zelf zijn lidmaatschap beëindigd; volgens mij was zijn houding ten opzichte van de PvdA altijd al afstandelijk.

Bij het uitgangspunt van Nieuw Links dat het niet als een partij in de partij wilde fungeren, passen wel een paar kanttekeningen. De kerngroep functioneerde wel als eenheid. Dit bleek in maart 1968, nadat Van den Doel – inmiddels Tweede Kamerlid – het nodig had gevonden publiekelijk stevig kritiek te uitten op Han Lammers. Toen besloot de kerngroep dat Van den Doel niet meer welkom was bij de vergaderingen van deze kleine club. Hij had zijn bezwaren eerst intern moeten uiten voordat hij ze publiekelijk uitdroeg. Zonder afspraken te maken, is het bereiken van politieke vernieuwing immers moeilijk.

Binnen de afdelingen van de PvdA ging het er bovendien niet altijd zachtzinnig toe. Lokale afdelingen met leden die al jarenlang trouw actief waren, werden nog wel eens overlopen door een horde nieuwe enthousiastelingen. In mijn eigen afdeling voltrok zich de wisseling van de wacht op een vrij geruisloze manier, zonder heftige botsingen. Op de afdelingsvergaderingen verscheen jong, goedgebekt volk, dat geïnspireerd was door Nieuw Links. Zij

voerden vaak geestdriftig het woord en stonden klaar om bestuursfuncties te vervullen. Zij deden in feite waar in de afdelingen altijd om gevraagd was. Deze jongeren hoefden trouwens meestal niet om zeven uur hun bed uit en hadden er daarom geen problemen mee als een vergadering uitliep tot elf uur of nog later. De gangmakers van de afdeling tot dat moment hadden de vergadering dan al verlaten. *Ausdauer* wat betreft vergaderduur speelde bij de machtswisseling dus een rol, maar er waren ook leden die zich gewoon lieten overtuigen in de debatten. In veel afdelingen verliep het op een dergelijke wijze, maar in sommige afdelingen ging het er harder aan toe. Dan werden er bijvoorbeeld stemmingen afgedwongen, waardoor Nieuw Links-sympathisanten hun wil konden doordrukken.

In de herfst van 1968 heb ik me vanuit de FJG, samen met onder meer Jan Nagel en Ter Beek, er publiekelijk voor ingezet dat Van der Louw partijvoorzitter Sjeng Tans zou opvolgen, nadat die duidelijk had gemaakt zich niet opnieuw te kandideren. Vondeling, inmiddels weer Tweede Kamerlid, had ambities getoond voor die functie. Hij wilde vanuit de fractie voorkomen dat Van der Louw partijvoorzitter werd. Van der Louw op zijn beurt overwoog zichzelf kandidaat te stellen, maar na veel gedoe besloot hij Vondeling te accepteren en als vicevoorzitter te willen functioneren. Onze steunactie was kennelijk te vroeg. Van der Louw wilde het risico op scheuring vermijden, en misschien ook wel een nederlaag. Duidelijk was toen al wel dat Vondeling na twee jaar in beginsel plaats zou maken voor Van der Louw, ook al was dat niet formeel vastgelegd.

Na het partijcongres van maart 1969 kwam de coördinatie van Nieuw Links in handen van Arend Voortman, Rob de Rooi en ondergetekende. Voortman was als wetenschappelijk onderzoeker verbonden aan de Landbouwhogeschool Wageningen. Hij bevond zich ook als Tweede Kamerlid, vanaf 1971, op de linkervleugel van de PvdA. De Rooi was medewerker van de WBS en een van de auteurs van *Tien over rood*. Een rustige man, al wat ouder, en erg op de inhoud gericht.

De spagaat waarin Nieuw Links als oppositionele beweging binnen de PvdA verkeerde, werd groter. Wij wilden graag dat de Nieuw-Linksers die in het partijbestuur zaten ook de landelijke bijeenkomsten van de beweging konden bijwonen. Vanuit het partijbestuur werd daarvan echter een punt gemaakt. Iemand als Van der Louw kwam nog wel een enkele keer op een bijeenkomst, maar hij kon niet meer zo'n prominente rol spelen als daarvoor. Voortman, De Rooi en ik probeerden vanuit Nieuw Links de druk op de ketel te houden en de positie van de Nieuw-Linksers in het partijbestuur tegen-

over de anderen te versterken. Dat deden we bijvoorbeeld door als Nieuw Links standpunten in te nemen; die we dan per brief kenbaar maakten aan het partijbestuur.

De frequentie van de landelijke bijeenkomsten van Nieuw Links werd in de jaren 1969-1970 minder. Ook de opkomst nam af: niet iedereen was een vergadertijger, of in voor geduldig politiek handwerk. Sommigen raakten teleurgesteld door het ontbreken van snel of volledig succes. Anderen meenden dat er voldoende resultaat was geboekt. We ondernamen nog een poging om door het opzetten van een aantal werkgroepen tot inhoudelijke verdieping te komen. Er kwamen bijvoorbeeld werkgroepen over de impact van technologische ontwikkelingen op de samenleving, over de problematiek van de Derde Wereld en over democratisering in het bedrijfsleven. Hoewel een aantal mensen zijn best deed, was de participatie in de werkgroepen niet geweldig. Dat initiatief liep gaandeweg vast.³

Buitenparlementaire actie en de PvdA

Periodiek vlamde het debat in de PvdA echter volop op. Dat was vooral het geval rond de bezetting van het universitaire hoofdkwartier in Amsterdam, het Maagdenhuis, in mei 1969. Ik behoorde niet tot de initiatiefnemers van de bezetting, maar had er wel sympathie voor. Ik besloot een weekendtas in te pakken en me, na de FJG-ledenvergadering op maandagavond waarin ik zou aftreden als voorzitter, te melden bij de bezetters. Tijdens die vergadering werd ik weggeroepen voor een telefoontje uit de Tesselschadestraat, waar het partijbestuur die avond vergaderde. Of ik direct naar de Sherry Bodega-bar aan het Spui wilde komen voor een gesprek met onder meer Van Thijn. Het resultaat van dat overleg was dat ik zou proberen Van Thijn, fractievoorzitter in de Amsterdamse gemeenteraad, in contact te brengen met de bezetters. We liepen samen naar de universiteitsbibliotheek. Ik ging naar binnen, Van Thijn bleef buiten, want de deur ging op slot. Ik bracht het verzoek om contact over, maar terwijl de bezettingsraad zich nog over deze bemiddelingspoging beraadde, ondernam de politie die nacht een traangasaanval op het gebouw waarbij zij de in- en uitgangen blokkeerde. De partijgenoten rector magnificus Guus Belinfante en burgemeester Ivo Samkalden wilden kennelijk ingrijpen en gaven Van Thijn geen kans.

Den Uyl ging voorop in het veroordelen van de bezetting. Een dergelijk middel was volgens hem alleen geoorloofd wanneer de democratie had opge-

houden te functioneren, dus als *ultimum remedium* in een werkelijke noodsituatie. Zeventig sympathisanten van Nieuw Links kritiseerden in een brief die opstelling. Wat hen dwarszat was ook de opstelling van de Nieuw-Linkers in het partijbestuur, die zich gewonnen hadden gegeven voor de argumenten van Den Uyl. In plaats van de bezetters te steunen, zoals Nieuw Links wenste, veroordeelde het partijbestuur de bezetting op 2 juni in een publieke verklaring.

Voor mijzelf was er verschil tussen de legitimiteit van buitenparlementaire actie en antiparlementaire actie. Den Uyl belegde bij hem thuis een bijeenkomst, waar hij Samkalden en Belinfante confronteerde met drie partijgenoten die in het Maagdenhuis hadden vertoefd. Naast ondergetekende waren dat de Amsterdamse gemeenteraadsleden Pitt Treumann en Paul Rutgers van der Loeff. We werden het die avond absoluut niet eens. Later werden de universitaire bestuursverhoudingen overigens behoorlijk aangepast. In het door de bezetters bepleite stelsel van *'one man one vote'* heb ik zelf nooit geloofd, maar ik was er wel van overtuigd dat het tijd werd voor democratisering van de universiteit.

Rond die tijd won bij Nieuw Links het idee van de PvdA als actiepartij aan kracht. Dat bouwde in feite voort op het huurombudswerk dat de partij in sommige afdelingen al eerder in de jaren zestig verrichtte. Ik was bijvoorbeeld vanuit mijn PvdA-afdeling betrokken bij het huurombudswerk in de Amsterdamse Kinkerbuurt. Samen met het wijkorgaan en afdelingen van de Communistische Partij van Nederland (CPN) en Pacifistisch-Socialistische Partij (PSP) vormden we een comité om dat werk op te zetten. We organiseerden spreekuren waar we mensen te woord stonden, adviseerden en hielpen hun klachten op papier te zetten. Soms gingen we ook wel bij mensen thuis kijken. Ook vanuit de FJG namen we halverwege de jaren zestig al deel aan protestacties, zoals de eerdergenoemde rietsuikeractie.

Voor Nieuw Links schreef ik met het oog op de kandidaatstelling voor de Tweede Kamerverkiezingen in 1971 een nota die besproken werd tijdens een vergadering van Nieuw Links in augustus 1970. Dat stuk geeft een beeld van hoe wij de PvdA als actiepartij voor ons zagen en wat wij in dat verband van onze Tweede Kamerleden verwachtten. Nieuw Links had kritiek op de wijze waarop de meesten van hen hun werk deden. Oppositie voeren moest wat ons betreft inhouden dat parlementsleden zelf deelnamen aan buitenparlementaire acties, bijvoorbeeld bij fabriekssluitingen, buurtproblemen of hoge huren. Zij dienden op een positieve manier mee te doen aan het politieke werk buiten het parlement en zo een brugfunctie te vervullen. Als Kamerle-

den buiten het parlement actiever zouden zijn, dan kon dat volgens ons bovendien de afstand en vervreemding tussen parlementariërs en de bevolking verminderen.

Later, nadat ik in 1972 zelf Kamerlid was geworden, probeerde ik het huurombudswerk op landelijk niveau te coördineren door een landelijk netwerk van huurombudslieden op te zetten. Het idee achter de PvdA als actiep partij was dat we door concrete belangenbehartiging lieten zien dat we naast de mensen stonden. Nadat Nieuw Links in 1971 in het partijbestuur de meerderheid had gekregen, werd het concept van de PvdA als actiep partij vanuit dit orgaan verder uitgewerkt.

Ergens in het najaar van 1970 daalde op een zaterdagmorgen Vondeling het trapje af naar mijn souterrain aan de Vondelstraat. In februari 1971 stond een congres gepland, waarop een nieuw partijbestuur gekozen zou worden. Hij maakte duidelijk Van der Louw te willen steunen als voorzitter, althans wanneer Nieuw Links bereid was zich tevoren op te heffen. Ik antwoordde dat die beweging zo niet in elkaar zat. Wanneer ik een dergelijk voorstel zou doen, was de kans op verwerping groot. Het ging om de kip of het ei. Wanneer gebleken was dat Van der Louw voorzitter zou worden, dan zou Nieuw Links zich opheffen, zo was mijn stellige overtuiging. We werden het die ochtend niet eens, maar niet veel later werd Van der Louw als voorzitter voorgedragen. In november 1970 werd op een bijeenkomst van Nieuw Links, op voorstel van Aad Kosto, besloten om de vernieuwingsbeweging voorlopig in de ijskast te zetten. Het tij was aan het verlopen. Nieuw Links kwam een half jaar later, in mei 1971, nog een keer bijeen en hief zich toen op. Dat besluit was niet met veel controverses omgeven. Het inzicht dat we niet op oude voet verder moesten gaan, werd breed gedeeld. Nieuw Links werd als beweging bovendien door personen gedragen, en die basis werd smaller. Zelf was ik op het congres in februari 1971 tot lid van het partijbestuur gekozen.

Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1971 werd ik voor het eerst op de kandidatenlijst geplaatst, zij het op een onverkiesbare plaats, want ik kon door mijn leeftijd nog geen Kamerlid worden. De minimumleeftijd om gekozen te mogen worden was toen nog 25 jaar. Mijn activiteiten voor Nieuw Links hebben bij mijn kandidatuur denk ik een rol gespeeld, net als mijn inzet voor de FJG. Bij de Tweede Kamerverkiezingen in november 1972 werd ik ook door het gewest Rotterdam op de kandidatenlijst gezet en bij de verkiezingen gekozen vanwege de extra gewonnen zetel aldaar. Ik was deze keer net oud genoeg om zitting te mogen nemen.

Terugblik op resultaten

Het is lastig de resultaten van Nieuw Links goed te beoordelen, omdat de actiepunten uit *Tien over rood* fragmentarisch waren geformuleerd en er later nog zeer uiteenlopende publicaties volgden. Het was niet zo'n homogeen program. Thema's als milieu en de positie van de vrouw speelden in *Tien over rood* nog geen enkele rol, maar wel in het politieke debat dat er al snel op volgde.

De interne democratisering van de partij is stellig gelukt, hoewel niet in alle opzichten even duurzaam. Het districtenstelsel om kandidaten te stellen is bijvoorbeeld later weer teruggedraaid. Het is voorgekomen dat kritische fractieleden een lage plaats op de lijst kregen. Een tweede aspect is de verjonging van de partij, zowel van het ledenbestand als bij de bezetting van bestuurlijke posities. Tegenwoordig is de doorstroming wel erg groot geworden, niet alleen in de Tweede Kamerfractie, maar ook in de gemeenteraden. Dit heeft ook te maken met de turbulente verkiezingsuitslagen. Die snel veranderende samenstelling van de vertegenwoordigende organen ondermijnt de parlementaire macht. Het kost nu eenmaal tijd om kennis en ervaring op te doen, zodat werkelijk tegenspel kan worden geboden aan de ambtelijke en politieke macht.

De democratisering van de samenleving werd ook hoog op de agenda gezet en leidde onder meer tot herziening van de universitaire organisatie en tot de wet op de ondernemingsraden. De oude regentenmentaliteit werd geslecht. De openbaarheid van bestuur werd verbeterd. De controlemiddelen van het parlement werden belangrijk versterkt en dat proces heeft zich tot de dag van vandaag voortgezet. Het debat over de verhouding tussen representatieve en directe democratie loopt echter nog volop door. Een herziening van het kiesstelsel is er nooit gekomen. De Eerste Kamer bestaat nog steeds. De burgemeester wordt niet direct gekozen, maar gemeenteraden beslissen er nu feitelijk over.

De inzet op meer politieke duidelijkheid voor de kiezer door middel van polarisatie had ook succes. Achterliggend motief was om de macht te breken van de confessionele partijen in het politieke midden, die altijd tussen PvdA en VVD konden kiezen. Regeren moest de moeite waard zijn. De machtsverhoudingen binnen het kabinet waren van groot belang voor het inhoudelijke succes. De door informateur en gewezen PvdA-leider Wouter Bos geïmplementeerde methode bij de formatie van het tweede kabinet-Rutte in het najaar van 2012 – het uitruilen van dossiers tussen VVD en PvdA – staat haaks op

het Nieuw-Linkse streven naar politieke duidelijkheid. Het heeft de PvdA in een funeste situatie gebracht: de partij heeft niet aan de achterban laten zien, bijvoorbeeld op het punt van de zorg, dat zij haar stinkende best heeft gedaan. De indruk ontstaat dat enorme hervormingen zijn afgesproken zonder dat daarover is gevochten. Compromissen sluiten kan wel, maar de inspanning moet zichtbaar zijn.

De standpunten die de PvdA innam over wat er in de jaren zestig en zeventig speelde, zowel op het gebied van binnen- als buitenlandse politiek, werden in veel opzichten progressiever. Daarbij valt op dat electorale motieven geen rol speelden. Door Nieuw Links werden vele standpunten bepleit die een groot deel van de kiezers helemaal niet zo aanspraken, zoals de verhoging van de ontwikkelingshulp. Ze werden evenwel gecombineerd met het inspelen op directe belangen van grote groepen burgers, in de vorm van betere collectieve voorzieningen, woningbeleid en bestrijding van inkomensongelijkheid. Wat ook opvalt is de sterke nadruk op de mogelijkheid van nationale planning en stuurbaarheid, bijvoorbeeld op het terrein van investeringen. Grond moest in gemeenschapshanden komen en een selectief vestigingsbeleid werd bepleit. Dat de toenemende internationale verwevenheid van economieën daaraan steeds meer grenzen zou stellen, werd toen niet echt onderkend. Duidelijk is ook dat de programpunten werden geformuleerd in een tijd waarin de economie behoorlijk groeide: er was ruimte om de collectieve voorzieningen te verbeteren. Tijdens het kabinet-Den Uyl (1973-1977) moest Wim Duisenberg als minister van Financiën aan de rem gaan hangen door een norm te introduceren: het aandeel van de collectieve sector mocht jaarlijks nog maar maximaal met één procentpunt van het netto nationaal inkomen toenemen! Kom daar nu eens om.

Ook op het gebied van de buitenlandse politiek had Nieuw Links succes, zij het niet onbepakt. De ontwikkelingshulp moest naar twee procent van het nationaal inkomen. Spanje mocht geen lid van de NAVO worden. Binnen de NAVO-raad zou worden voorgesteld om Portugal en Griekenland uit de verdragsorganisatie te zetten, maar als dat niet lukte zou maximale druk tot democratisering uitgeoefend moeten worden. Er mochten geen wapenleveranties aan die landen komen en geen militaire oefeningen worden gehouden. De NAVO en het Warschaupact zouden moeten opgaan in één veiligheidssysteem. De communistische Duitse Democratische Republiek (DDR) moest worden erkend. Deze punten gingen in tegen het toen heersende Koude Oorlogdenken binnen en buiten de partij. Een PvdA-delegatie met Den Uyl en Van der Louw, waarvan ik ook deel mocht uitmaken, bracht in 1972

een – zij het kritisch – bezoek aan het communistische Roemenië. Er moest gepraat worden.

Misschien nog wel het belangrijkste was het cultureel-psychologische aspect van de maatschappelijke vernieuwingsbeweging uit die tijd, waarvan Nieuw Links een onderdeel was: verandering was mogelijk (*'yes we can'*), er was hoop op verbetering, de hemel kon bestormd worden. Tegelijkertijd was het een periode van naïviteit: we hingen het idee aan dat wanneer de politieke strijd in eigen land succesvol was, de zaken ook echt naar onze hand konden worden gezet. Dat gevoel verdween geleidelijk in de loop der jaren. In mijn beleving was de economische crisis van het begin van de jaren tachtig daarin een belangrijke factor. Daarna draaide het in de politiek niet meer om de omvang van de groei van de collectieve voorzieningen, maar om bezuinigingen.

- 9 *Vrij Nederland*, 29-7-1967.
- 10 *Haagse Post*, 6-4-1968.
- 11 Binding Rechts kwam voort uit een afsplitsing van de Boerenpartij aan het einde van de jaren zestig, en nam in 1971 tevergeefs deel aan de Tweede Kamerverkiezingen. In Apeldoorn was de partij vertegenwoordigd in de gemeenteraad.
- 12 *NRC Handelsblad*, 3-2-1972.
- 13 *Vrij Nederland*, 16-9-1972.
- 14 *De Volkskrant*, 16-9-1972.
- 15 *Accent*, 2-10-1976.
- 16 Hans van den Doel, *Lastig links. Socialistische dilemma's: welstand of werkgelegenheid, deelbelang of democratie* (Utrecht/Antwerpen 1976).
- 17 Zie paragraaf 3,2 in: Van den Doel, *Lastig links*.

Aan mijn nek buiten het raam gehouden

- 1 Zie de inleiding en de epiloog uit dit boek van Van der Louw, die zijn opgenomen in het volgende hoofdstuk: 'De razendsnelle opmars van Nieuw Links'.

De razendsnelle opmars van Nieuw Links

- 1 Terwijl hij ziek was heeft André van der Louw zijn terugblik op Nieuwe Links geschreven, dat in december 2005, een paar maanden na zijn dood, verscheen onder de titel *De razendsnelle opmars van Nieuw Links* (Schoorl 2005). Hierin schetste hij het ontstaan en de evolutie van Nieuw Links en de gevolgen van de vernieuwingsbeweging voor de PvdA. Uit het boek zijn hier de inleiding en de epiloog overgenomen.

Nieuw Links en D'66

- 1 Robert Michels, *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie. Untersuchungen über die oligarchischen Tendenzen des Gruppenlebens* (Leipzig 1911).

Zonder linkse rebellie is de Partij van de Arbeid uitgeblust

- 1 Dit artikel is een door de auteur geaccordeerde bewerking van een vraaggesprek dat Chris Hietland op 3 juni 2016 met hem voerde.

Herinneringen aan Nieuw Links

- 1 De behoefte aan wijziging in het politiek optreden van de PvdA kwam bijvoorbeeld ook tot uitdrukking in een artikel van Ed van Thijn in *Socialisme en Democratie* in 1966 (Ed van Thijn, 'Een moderne verkiezingscampagne', *Socialisme en Democratie* (1966) 10, 704-714). Hij bepleitte ook dat de grootste partij de minister-president zou leveren en dat er bij een tussentijdse kabinetscrisis zou moeten worden overgegaan tot nieuwe verkiezingen voor de Tweede Kamer.
- 2 Anet Bleich, *Joop den Uyl 1919-1987. Dromer en doordouwer* (Amsterdam 2008), 217-218. De vermelding dat Den Uyl in november 1966 tot politiek leider zou zijn gekozen is onjuist.

3 Zie ook: Hans Kombrink, 'Nieuw Links is dood – leve Nieuw Links', *Civis Mundi* 10 (1971) 7/8, 302-307. Ik onderscheidde daarin drie fasen in de ontwikkeling van Nieuw Links en concludeerde op Tweede Pinksterdag 1971 dat Nieuw Links opgeheven kon worden.

Macht, positie en strategie van Nieuw Links

1 Deze uitspraak is van Jurrit Pijlman, in die periode gewestelijk secretaris van de PvdA-Drenthe en opgetekend in: Bert Middel en Chris van der Veen, *Veertig jaar op rozen. Ontwikkeling en betekenis van de Partij van de Arbeid in Drenthe tussen 1946 en 1986* (Zuidwolde 1986).

2 I. Lipschits, L.P. Middel en W.H. van Schuur, 'Het middenkader van de Partij van de Arbeid', *Socialisme en Democratie* 36 (1979) 2, 51-67.

3 'Er moet nog een arbeider in' was binnen de partij een veelgehoorde boodschap, met name tijdens kandidaatstellingenprocedures. En wanneer die 'arbeider' eenmaal verkozen was, moest hij het doorgaans zelf zien te fiksen. Echt erbij horen was eerder uitzondering dan regel. Hier ligt een analogie met wat de laatste SDAP-voorzitter, Koos Vorrink, verklaarde toen in 1945 zonder verkiezingen het eerste naoorlogse (nood)parlement werd samengesteld: 'Er moet nog een vrouw in.' Hilda Verwey-Jonker werd de 'gelukkige'.

4 Deze term is in 1974 geïntroduceerd door de Leidse hoogleraar Hans Daalder in een diëscollege. H. Daalder, 'Politici en politisering in Nederland', in: Idem, *Politisering en lijdelijkheid in de Nederlandse politiek* (Leiden 1974). Mede naar aanleiding van de ontwikkelingen in de Groningse PvdA actualiseerde Herman Vuijsje dit tijdsverschijnsel: Herman Vuijsje, *Nieuwe vrijgestelden. De opkomst van het spijkerpakkenproletariaat* (Baarn 1977).

5 Dit begrip is afkomstig van Paul Lucardie, 'Nieuw Links twintig jaar oud. Na tien over rood tijd voor een spelletje "snooker"?', *Socialisme en Democratie* 43 (1986) 10, 303-307. Zie ook: Idem, 'Een luchtkasteel voor logocraten. Nieuw Babylon en de jaren zestig in Nederland', *Sociologische Gids* 44 (1997) 5/6, 440-452.

6 Bert Middel, *De nieuwe elite van de Partij van de Arbeid. Een onderzoek naar de neiging tot oligarchie in de besluitvorming binnen de afdeling Groningen van de Partij van de Arbeid* (Groningen 1976).

7 Bert Middel, 'Partij van de Arbeid: ook voor arbeiders', *Socialisme en Democratie* 34 (1977) 1, 3-12.

8 Bertus Boivin e.a., *Een verjongingskuur voor de Partij van de Arbeid. Opkomst, ontwikkeling en betekenis van Nieuw Links* (Deventer 1978).

9 *Trouw*, 13-07-2001.

10 De methode van het uitbrengen van een manifest van 'prominente partijgenoten' is nog steeds niet uitgebannen, terwijl het resultaat meer dan eens leidde tot het tegendeel van wat werd beoogd. Zo werden bijvoorbeeld Marijke van Hees (1999) en Ruud Koole (2001) met ruime meerderheid tot partijvoorzitter gekozen, terwijl comités van vooraanstaande partijleden de 'gedoodverfde winnaars' – respectievelijk het duo Lennart Booijs/Erik van Bruggen en Sharon Dijksema – aanbevelen. Binnen de